

PLATONOVA VS. HEGELOVA ESTETIKA:

LEPOTA ISTINITOG I/ILI UMETNOST PRIVIDNOG

VUK TRNAVAC
Filozofski fakultet,
Univerzitet u Novom Sadu
vuktrnavac@gmail.com

SAŽETAK

Ovaj rad ima zadatak da napravi pojmovno-misaonu paralelu koja od Platonove ontološke strukture, kao osnove za njegove *estetske pojmove* koji su kasnijem toku razvoja filozofije postali i *estetičkim*, treba da dovede do hegelijanskog poimanja *onog estetičkog* kao filozofije *lepe umetnosti*, kao prvog momenta apsolutnog duha. Istraživanje se oslanja na mnogobrojne savremene interpretacije sa domaćeg govornog područja, koje su pre svega na temu Platonovog poimanja *estetičkih pojmova*. Osim interpretacija, podloga za ovaj rad bio je svakako i sam Platonov tekst te celokupna Hegelova filozofija. Cilj je ovog istraživanja da se u duhu dijalektike, ali i slova ove dvojice autora koji su njome iskazivali svoje misli, rasvetli ono što Platonova filozofija ispostavlja kao *estetičko*, i da se osvetle svi momenti tog *estetičkog* koji su dovoljno relevantni da budu dovedeni u vezu sa Hegelovom postavkom *Estetike* kao dela njegovog filozofskog sistema.

KLJUČNE RIJEČI

estetika, Platon, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, istinito, lepo, umetnost, *lukavstvo uma*.

„Najsigurnija opšta karakterizacija filozofske tradicije jeste da se ona sastoji od niza fusnota na Platona.”¹

UVOD

„Platon i neoplatonisti učili su kako je lepota prirode odraz lepote onoga krajnjeg što postoji, dakle *noumenona*, a za modernu fiziku lepota sadašnjih teorija jeste jedan nagoveštaj, predosećanje lepote konačne teorije (*Final Theory*), koja se međutim neće moći prihvatiti ako ne bude lepa. A lepa je pak ona naučna teorija koja najbolje objašnjava

1 Whitehead, Alfred North, *Process and Reality*, Free Press, New York, 1979., str. 39.

prirodu, estetsko čulo kod fizičara odnosi se dakle na odabir najboljih ideja za takvu teoriju prirode.”²

Razmatranje estetskih pojmova kod Hegela i Platona treba da ide u pravcu razmatranja osnova njihovih filozofija, koje svoje temelje grade na ontološkim pojmovnim konstrukcijama. Istraživanjem se jasno naglašava da postoji specifičan sklad u postavkama njihovih filozofskih sistema, naročito kada su u pitanju ontološka i estetička struktura u okviru njihovih filozofija. Stoga, autor ovog rada smatra da je veoma primamljivo odgovoriti na problemsko-istraživački izazov i, nakon markiranja osnovnih *estetskih* i *estetičkih pojmovnih mreža* izdvojenih iz ontoloških struktura oba filozofa, napraviti specifičnu uporednu analizu te doći do rezultata i zaključaka. Najpre treba izložiti Platonovu mrežu estetskih pojmova, zatim izdvojiti neke, za ovo istraživanje, ključne pojmove, a potom ih pokušati interpretirati *Hegelovim sistemom* i izložiti na način za koji je jasno da epohalno pripada sasvim drugoj paradigmi postnovovekovne i protosavremene filozofije, onoj koja želi da naučno i strože odgovori na pitanja postavljena u periodu antike. Potreba za ovakvom interpretacijom jeste nasušna potreba duha da na ista, već na pitanja odgovara iz različitih povjesno-misaonih *perspektiva* te da komparira dobijene odgovore jer su navedena pitanja potekla sa istog idealističkog izvora, dok odgovori nisu različiti po duhu, nego samo po slovu. Drugim rečima, treba ih posmatrati onako kako su zatečena u istorijskom momentu razvića toga duha.

Platonova estetika

Pojmovi *lepo(g)* (lepota, dobrota – τὸ καλόν; *to kalon*), istine (ἀλήθεια; *aletheia*), ali i umetnosti (?)³ svakako jesu neki od važnijih pojmova koji se javljaju u Platonovoj filozofiji. Takođe, ovi su pojmovi značajni kada su u pitanju bilo koja istraživanja iz područja etike ili estetike⁴ kao filozofskih disciplina. U ovom istraživanju prevashodni cilj jeste da u sintezi budu uspešno predstavljeni upravo pojmovi Platonove filozofije i *estetike* kao filozofske discipline. Sa druge

2 Aćimović, Mirko, „Platon i kvantna fizika”, *Arhe*, god. 7. br. 13., 2010., str. 76.

3 Autor rada smatra da je na početku ovog poglavlja s razlogom i opravdanjem stavio znak pitanja („?”) pored mesta predviđenog za prevod pojma „umetnost” na starogrčki, jer upravo je dolazak do odgovora na ovo pitanje jedna od početnih svrha ovog rada.

4 Etimološki termin *estetika* dolazi iz starogrčkog jezika od reči αἴσθησις (*aisthesis*) što znači oset, senzacija ili čulno opažanje. Osećati se na grčkom kaže *aisthánesthai*, a odatle i pridev *aisthētikós* i imenica *aisthēsis* čija semantika pod-leži u osnovi prvobitnog značenja reči *estetika*. Stari Grci upotrebljavali su reč αἴσθησις da bi označili *senzaciju* koja je istovremeno opažanje i proces saznanja, što upućuje na dvostruku prirodu ljudske osećajnosti kao čulno-fiziološko-psihološkog, ali i duhovnog procesa. Tako i reč *estetika* izvorno znači osećajnost u dvostrukom smislu: čulnog opažanja (*perceptio*) i osećajnog aspekta ljudske afektivnosti. Međutim, svakako je činjenica da je osnivač filozofske discipline estetike Baumgarten [Alexander Gottlieb Baumgarten] (1714–1762). Up. Zurovac, Mirko, „Ideja estetike”, *Glas*, br. CCCXIII knj. 29., 2002., str. 62–63.

strane, čitaocima ovog rada treba da bude jasno da se nikako ne tvrdi da je Platon imao jednu koherentnu i dovršenu estetičku strukturu, već da je upravo iz svog ontološkog miljea ekstrapolirao određene pojmove u svrhu objašnjavanja nekih fenomena *onog estetskog*, koje će u daljem toku razvoja novovekovne filozofije postati i zasebna filozofska disciplina – *estetika*, posle čijeg se *utemeljenja* može govoriti i o *onom estetičkom*.

Kao polazišna tačka za interpretiranje ovog problema odabran je stav Une Popović koja smatra da su pojmovi umetnosti i veštine (umeće) u toku Platonovog života bili podudarni, odnosno da je *techne* (τέχνη), osim što je bio način produkcije i produkcija sama, takođe bio i vid saznanja, zauzimanja jedne specifične perspektive prema svetu.⁵ U drugom radu, iste tematike, Popović posmatra Platonovu *teoriju umetnosti* u vezi s konceptom obrazovanja te dolazi do važnog uvida koji se bazira na stavu da Platonove pojmove treba tumačiti na dinamičniji, fleksibilniji način:

„Takav postupak omogućava tumačenje ključnih Platonovih pojmova kao kompleksnih i raznovrsnih u svom značenju i funkciji, što bi nam obezbedilo adekvatniji način da ih razumemo. Prateći ne samo sadržaj Platonovih dijaloga, već i način na koji su napisani, možemo analizirati pojmovne veze unutar Platonove filozofije prema jednom sistematičnom, ali ne i sistemskom modelu: umesto da se vodimo dobro poznatom hijerarhijskom lestvicom bića i saznanja, pažnju možemo usmeriti na njena problemska mesta – pre svega, odnos pojedinačne stvari i ideje – koji nije sistemski razrešen, ali mu se sistematično pristupalo iz različitih perspektiva i na različite načine.”⁶

Moguću perspektivu za posmatranje ovih problema iz domena estetičkih istraživanja pruža Marica Rajković koja navodi da Platonova teza, po kojoj ideje mogu u određenoj meri da *prisustvuju*⁷ u čulnoj predmetnosti, nije suprotstavljena sa Aristotelovim učenjem o *mogućnosti* (δύναμις; *dynamis*) i o (*o*)*stvar(e)nosti* (ἐνέργεια; *energeia*), jer se učenje o tim *pojmovima* može razumeti kao princip

5 Up. Popović, Una, „Platonova kritika umetnosti iz perspektive obrazovanja”, *Arhe*, god. 7. br. 13., 2010., str. 132.

6 Popović, Una, „Platonova teorija umetnosti i obrazovanja: uloga dijaloga u obrazovanju za filozofiju”, *Theoria*, 56(1), 2013., str. 132.

7 Up. Rajković, Marica, „Kreativnost i mimezis”, u: Draškić-Vičanović, Iva; Novaković, Marko; Popović, Una (ur.), *Problem kreativnosti*, Estetičko društvo Srbije, Beograd, 2012., fusnota br. 20, Rajković navodi da je poželjno da se o specifičnosti Platonovih pojmova učestvovanja μέθεξις (*methexis*) i prisustvovanja παρουσία (*parousia*) uputimo u: Zurovac, Mirko, *Tri lica lepote*, Službeni glasnik, Beograd, 2005. Tamo se na str. 83. takođe navodi jasno Platonov stav da: „stvari u idejama učestvuju, a ideje u stvarima prisustvuju”.

koji objašnjava *način* na koji ono večno prisustvuje u onom prolaznom.⁸

U svom naučnom radu *Kreativnost i mimezis*⁹ Rajković takođe jasno utvrđuje kako je Platonova ontologija polazište za razumevanje pojma podražavanja (μίμησις; *mimesis*), koji je po mišljenju autora ovog rada, uz pomenuti *techne* (τέχνη; veština; umeće) i tvorenje, tj. stvaranje (ποίησις; *poiesis*), ključan kako bi se moglo pristupiti *slaganju slagalice* pod nazivom *Problem koherentnog razumevanja pojma umetnosti u Platonovoj filozofiji*¹⁰. Treba naglasiti da Platon, za razliku od kritike umetnosti pesnika (rapsoda) iz *Ijona*¹¹ i kritike imoralizma epskog herojskog pesništva iz II i III knjige *Politeje*¹², u X knjizi istog dela jasno razgraničava dve vrste *mimesisa*: onaj koji podražava izgled (sliku) i onaj koji podražava stvarnost (zbiljnost).¹³ Rajković navodi da su u pitanju autentični i neautentični *mimesis* jer je predmet Platonove kritike iz X knjige *mimesis izgleda* (*neautentični*), a nikako *mimesis uopšte*.¹⁴ Kako bi potkrepila svoj stav, Rajković citira¹⁵ još neke navode iz celokupne *Politeje* koji imaju veze sa podražavanjem, a koji nisu trenutno na tragu ovog istraživanja. Svakako da uopšte nije bilo slučajno da je u ovom radu autor uveo baš ovu perspektivu posmatranja Platonovih estetskih pojmova iz područja ontologije, dovodeći je u vezu sa određenim Aristotelovim ontološkim konceptima iz *Metafizike*.¹⁶ Naime, postoji uvreženo mišljenje da upravo u E (*epsilon*) knjizi *Metafizike* Aristotel pravi podelu filozofskih znanosti, tj. nauka (ἐπιστήμη; *episteme*) u odnosu na Platonovu proto-podelu na teorijsku i praktičku iz VII knjige *Politeje*, koja je u skladu i sa tri moguća načina života, a koja se može pronaći još i kod grčkih filozofa iz presokratskog perioda. Međutim,

8 Up. Isto, str. 217, Rajković navodi kako Tomislav Ladan u komentarima prevoda *Nikomahove etike* smatra da za Aristotela *dynamis* označava i veštinu. Nakon toga istraživačica govori o Platonovom shvatanju umetnosti u odnosu na Aristotelovo te poentira Zurovčevim navodom iz *Tri lica lepote*, dela Platonovog *Timaja* o biću i nastajanju: „Prvo je pomoću uma (logosa) shvatljivo misli, budući uvek jednako, drugo je, pak, pomoću neumskog čulnog opažanja dostupno mnenju, jer se rađa i umire, a nigda nije istinsko biće (ontos einai). A, opet, sve što se rađa, nužno postaje dejstvom nekog uzroka, jer ništa odvojeno od uzroka ne može nastati. Kad god, dakle, Demijurg (umetnik, zanatlija) izrađuje oblik i svojstva ma čega, posmatrajući ono što se uvek istim održava i služeći se njim kao uzorom. Tako dovršena celina nužno mora biti lepa. Nije, naprotiv, krasna, ako Tvorac gleda u nešto postalo, služeći se nečim stvorenim kao uzorom.” Videti više u: Platon, *Timaj*, Eidos, Vrnjačka Banja, 1995., str. 71–72., paginacija 28a-b.

9 Rajković, „Kreativnost i mimezis”.

10 Up. Rajković, Marica, „Problem koherentnog razumevanja pojma *umetnosti* u Platonovoj filozofiji”, *Arhe*, god 7. br. 13., 2010.

11 Up. Platon, *Ijon*; *Gozba*; *Fedar*, BIGZ, Beograd, 1985., str. 5–22.

12 Up. Platon, *Država*, BIGZ, Beograd, 1976., str. 56–76.

13 Up. isto, str. 299., pag. 598b-c.

14 Up. Rajković, Marica, „Kreativnost i mimezis”, u: Draškić-Vičanović, Iva; Novaković, Marko; Popović, Una (ur.), *Problem kreativnosti*, Estetičko društvo Srbije, Beograd, 2012., str. 216. Važna nam je fusnota broj 10.

15 Up. isto, fusnote 11–15.

16 Up. Aristotel, „Epsilon”, u: *Metafizika*, Signum – Medicinska naklada, Zagreb, 2001., str. 161–170.

nameće se pitanje da li je Aristotelu to bio kriterijum da baš na taj način izvrši podelu filozofije? Upravo se pri ovom pitanju treba vratiti na X knjigu *Politeje* i načine na koje se podražava stvarnost.

Platon kroz Sokrata pita šta bi mogla biti priroda podražavaoca i iznosi da bi zanatlije (umetnici) mogli da budu osnov za to istraživanje. Zatim iznosi da:

- „ (...) tu nastaju nekakva tri kreveta: jedan koji po prirodi jeste, za koji rekosmo, kako mislim, da je delo boga, ili nekog drugog. (...),
- Jedan koji je napravio stolar.(...),
  - I jedan koji je napravio slikar, (...),
  - Slikar dakle, stolar i bog, to su tvorci triju kreveta.”¹⁷

Ovakve načine konstitucije stvarnosti i u stvarnosti promoviše Platon. Ako pitate autora ovog rada, njihovu spoznaju, odnosno dolazak do nje *naučnim* putem, Aristotel ustanovljava upravo kroz *poiesis, praxis i theoria*.¹⁸ Dakle, tek kada se podražavanje vrši putem *poiesisa*, u kojem svrha ostaje u samom delu, onda je u igri antički, prevashodno Platonov pojam *umetnosti*, koji se može definisati kao *umeće (veština) koje ponekad vešto, a katkad i nevešto podražava ono što (se) stvara*. Proces umetničkog stvaranja, u odnosu na samo umetničko delo, ali i na druge čovekove delatnosti, u periodu antike nije bio veoma značajan, sa čime će se složiti i Nikola Tanasić koji navodi da: „dostojanstvo i značaj umetničkog dela u Grčkoj moramo potražiti u drugim izvorima, a ne u procesu njegovog stvaranja”¹⁹. Vrativši se na problem *mimesisa*, valja naglasiti da ga Platon takođe eksplicira u *Sofistu*²⁰, razlikujući *doksomimetiku* od *epistemomimetike*, što dodatno potvrđuje da Platon ovom problemu pristupa višeznačno i, pre svega, ontološki, imajući u vidu kompleksnost njegove tematizacije.²¹

Nadalje, opsežnu studiju o umetnosti podražavanja²², iz već navođenih

17 Platon, *Država*, BIGZ, Beograd, 1976., str. 297–298., pag. 597b.

18 *Praxis* u kojem svrha delanja jeste u samom delanju, a ne kao kod *poiesisa* gde je svrha delovanja u delu, u odnosu na Platona mogao bi se posmatrati kroz empirijski realan stolarov sto koji je sam sebi svrha, kao što je i stolarovo delanje samo sebi svrha, jer proizvodi nešto što koristi samom delanju te, iako je stolar zanatlija, on ovde praktičnim delovanjem personifikuje praktičko delanje koje je tada bilo poznato u vidovima etike, ekonomije i politike. Za razumevanje ovoga što je autor hteo da kaže mogli bi pomoći komentari Branka Pavlovića u kojima tumači hijerarhiju ovako postavljenih modela „onog stvarnog”, koje je Aristotel, po mišljenju autora i ontološki posmatrano, uspostavljajući kriterijum podele nauka, upotrebio na veoma sličan način. Up. isto, str. 395, 12–19. fusnota.

19 Tanasić, Nikola, „Bog, grad i svemir”, u: Vuksanović, Divna (ur.), *Umetnost u kulturi/Filozofska istraživanja*, Estetičko društvo Srbije, Beograd, 2008., str. 201.

20 Up. Platon, *Sofist*, Naprijed, Zagreb, 1975., str. 282., pag. 267e.

21 Up. Rajković, „Kreativnost i mimesis”, str. 216–217. Važna referenca br. 16.

22 Up. Grubor, Nebojša, „Umetnost podražavanja”, u: *Uticaj estetike na umetnost*, Estetičko društvo Srbije, Beograd 2010.

mesta iz Platonove *Politeje*, ali i *Sofista*, sproveo je Nebojša Grubor koji smatra da poslednja podela pojmovna (246c-268d)²³ iz *Sofista* omogućava sagledavanje načina na koji Platon razume različita ljudska umeća te iz tog Platonovog uvida izvodi uže, estetički relevantne zaključke. Grubor smatra da se na tom mestu iz dijaloga *Sofist* pokazuje kako Platonov misaoni napor da se pojam τέχνη (*techne*) razume i odredi kao princip podele i razlikovanja različitih umeća (umetnosti) predstavlja heuristički doprinos „našem” modernom estetičkom samo-razumevanju.²⁴

Dalje navodi da za Platona pojam *techne* podrazumeva ne samo estetsku umetnost nego i sve ono što pripada sferi zanata, ali i ono što bismo *danas* nazvali sferom nauke – stari Grci nisu imali reč za lepo, a ni reč za umetnost.²⁵ Grubor takođe iznosi da osim *poiesisa* kao proizvodnje i *mimesisa* kao podražavanja, treći centralni pojam za Platonovo razumevanje umetnosti jeste imaginacija (φαντασία; *phantasia*).²⁶

U drugom poglavlju, a na istom misaonom tragu, u cilju iznošenja podele pojedinačnih *techne* iz dijaloga *Sofist* (pag. 236ad; 264c-268d), Grubor navodi da Platon razlikuje širi i uži pojam *poiesisa* od kojih se uži pojam *poiesis* vezuje za pesničku umetnost. Kako bi ovo dodatno naglasio navodi citat iz Platonove *Gozbe*:

„Ti znaš da je stvaranje mnogovrsno, jer svačemu što iz nebića prelazi u biće uvek je uzrok stvaranje, zato i dela u svima umetnostima jesu stvaranja, i oni koji to izrađuju jesu svi stvaraoci. – Istinu govoriš. – Pa ipak, reče ona, poznato ti je da se oni ne nazivaju stvaraoci, nego da imaju druga imena, a od stvaranja samo je jedan izdvojen, onaj koji se odnosi na muziku i metre, i taj nosi ime celine. Stvaranjem, naime, naziva se samo to, i oni koji imaju taj deo stvaranja nazivaju se stvaraoci.”²⁷

Grubor ovo markira zato što u Platonovoj diferenciranijoj podeli veština iz *Sofista* u osnovi stoji širi, a ne uži pojam *poiesisa*.²⁸ Kako bi objasnio ovu podelu, Grubor daje veoma preglednu ilustraciju²⁹ koju autor neće ovde eksplicirati i objašnjavati u detalje, ali njena bazična osnova jeste da Platon *poiesis* deli na božanski i ljudski te da svaki od njih podražava i samu zbiljnost (što je u ljudskom *poiesisu* arhitektura slično kao u primeru autora rada o stolaru iz *Politeje*), ali i slike.

23 Platon, *Sofist*, Naprijed, Zagreb, 1975., str. 252–283.

24 Up. Grubor, Nebojša, „Umetnost podražavanja”, u: Novaković, Marko; Popović, Una (ur.), *Uticao estetik na umetnost*, Estetičko društvo Srbije, Beograd, 2010., str. 153.

25 Up. isto, str. 154.

26 Up. isto, str. 155.

27 Platon, *Ijon*; *Gozba*; *Fedar*, str. 76., pag. 205c.

28 Up. Grubor, Nebojša, „Umetnost podražavanja”, u: *Uticao estetik na umetnost*, Estetičko društvo Srbije, Beograd 2010., str. 155–156.

29 Up. Isto., str. 158. Ilustracija br. 1.

U odnosu na njegovo celokupno istraživanje, Grubor zaključuje da se *poiesis* iz X knjige *Politeje* fundira na relaciji između sfere postojanja onoga što se predstavlja (podražava) i sfere postojanja onog putem čega se podražava, odnosno predstavlja. Dakle, reč je o specifičnom odnosu sredstva i svrhe koji će kasnije u ovom istraživanju biti značajan za razumevanje jednog ključnog Hegelovog pojma.

Podražavanjem, pa i umetničkim podražavanjem, ne stvaraju se kopije istog reda i ranga, nego sebi svojstveni proizvodi koji su takođe u specifičnoj relaciji prema onome što podražavaju. Stvari se „približavaju” idejama – podražavajući ih. Sa druge strane, prema dijalogu *Sofist*, podražavanje koje se verno drži izgleda postojećih stvari te im se aproksimativno približava, nadređeno je podražavanju koje se oslanja na perspektivu i koje proizvodi privid i deformiše prave srazmere predmeta kojeg prikazuje. Ono što se proizvodi drugom vrstom predmeta su fantazmi, a imaginacija (*phantasia*) postaje, makar i indirektno, princip objašnjavanja umetnosti. Fantazija nesumnjivo jeste sredstvo podražavanja, ali takvo koje ne predstavlja samo ogledalo kojem se Platon ruga u X knjizi *Politeje* nego i, ako se drži slike ogledala i odražavanja predstavljanja putem imaginacije, krivo, deformišuće ogledalo i nešto što liči na kaleidoskop.³⁰ Grubor takođe navodi da, u odnosu na VI knjigu *Politeje*, postoje tri ontološka nivoa već kod Platona³¹:

„I – Prema Paradigmi – ideji;

II – Proizvodnja ljudi i

III Proizvodnja slike ljudi kao proizvodnja slike.”³²

Grubor u navedenom radu poentira stavom da, imajući u vidu sve što je do tada izneo, Platona treba smatrati za rodonačelnika Zapadne teorije umetnosti jer, iako Platonovi stavovi o umetnosti odudaraju od savremenih estetičkih intuicija, njegovi teorijsko-umetnički stavovi predstavljaju nezamenljivo sredstvo razjašnjavanja *savremenih* sopstvenih estetičkih pojmova – u prilog čemu ide i jedna od teza ovoga rada.³³

Možda jeste pregrubo reći da Platonova filozofija utemeljuje kritiku umetnosti podražavanja čulne predmetnosti pozicionirajući je u suprotnosti pojmu lepog,³⁴ ali svakako stoji da polazište i princip razmatranja lepote i umetnosti ne pripadaju samorazumljivo jednome jer je pojam lepog vezan za svet ideja.³⁵ Zato je svakako jasno da postoji demarkaciona linija između *lepog* i *umetnosti* koja, koliko

30 Up. Isto., str. 176.

31 Već je nagovešteno da su isti ti nivoi prisutni kasnije i kod Aristotela.

32 Up. Grubor, „Umetnost podražavanja”, str. 176.

33 Up. isto., str. 177.

34 Up. Rajković, „Problem koherentnog razumevanja pojma *umetnosti* u Platonovoj filozofiji”, str. 118.

35 Up. Grubor, „Umetnost podražavanja”, str. 154.

god se neko trudio da je izbriše, ostaje duboko uronjena u srži Platonove misli.

Pojam koji bi mogao da reši ovaj filozofski raskorak omogućen je tek sa pojavom estetike kao nauke u novom veku. Sa Gruborovom osnovnom podelom na pet centralnih umetnosti na *Zapadu*: arhitektura, plastika, slikarstvo, muzika i pesništvo – za koje on smatra da su tokom istorije estetičke misli povezane s kategorijom lepote i koje se ne mogu primeniti na Platonov (i) antički svet³⁶ – u mnogome se slaže i Una Popović. Ona navodi da *lepe umetnosti*, koje obuhvataju poeziju i književnost, muziku i likovne umetnosti (uključujući i arhitekturu), jesu koncept koji ne ide daleko u prošlost od današnjih dana.³⁷

Dolaskom do spasonosnog pojma *lepe umetnosti*, upravo na ovom mestu, ovom istraživanju potrebna je, u pravom smislu te reči, *Hegelova sistematičnost* jer se nastoji da se od „šume” estetičkih konkretnih pojmo-va, dođe do srži estetsko-estetičkog misaonog korena koji se napaja sa istog izvora duha sa kojeg je i *rodonačelnička* Platonova teorija umetnosti potekla.

Hegelovo (sigurno) utočište za *Platonovu estetiku*

„U estetskim stvarima, pre svega u umetnosti, egzistencija principijelno prethodi esenciji, te je, ujedno, i izazov svakoj metafizičkoj izgradnji pojma umetnosti.”³⁸

Platonovo tumačenje lepog i Aristotelovo shvatanje umetnosti ne bi trebalo shvatiti kao određenu *pred-estetiku* jer su oba shvatanja bila u potpunom smislu filozofska, ali treba da se objasni zašto je tada na delu bila implicitna estetika, bez imena i autonomnog područja istraživanja. Rad duha taj je koji je omogućio filozofiju pre filozofije i estetiku pre estetike, koja je tek u XVIII veku eksplicitno potekla. Međutim, nije potekla ni iz čega, nego sa istog onog izvora duha kao refleksija već izgrađenog „rečnog korita” mišljenja koje tokom svog toka nije imalo *identitet*, ali mu ga je ta refleksija dala kao pojam (ime) tog personifikovano *vodenog* toka duha.³⁹ Plivanje se ne može naučiti van vode, ali se u dubokoj vodi mora znati plivati – filozofija promišlja *estetske* kategorije prvo u poznatim okvirima već konstituisanih nauka da bi tek nakon toga ojačala dovoljno da otpлива i *osvoji* sopstveno područje. Tek kada je moguće pogledati unatrag i uvideti da je okvir u kojem je pojam nastao bio tek *plićak* koji je potpuno prevaziđen. Kada je estetika u pitanju, uvidelo se da područje implicitnog proučavanja estetskih kategorija

36 Up. isto.

37 Up. Popović, „Platonova kritika umetnosti iz perspektive obrazovanja”, str. 135.

38 Petrović, Sreten, *Za autonomiju umetnosti*, Službeni glasnik, Beograd, 2010., str. 77.

39 Up. Rajković, Marica, *Estetika u nemačkom klasičnom idealizmu*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, 2016., str. 324–325.

zapravo nije ni bilo područje *plitke* vode, ali toga *plivači* srećom nisu bili svesni jer pitanje je bi li se u suprotnom usudili da zaplivaju. Dijalektika i spekulativna snaga duha zajednički rade na tome da se naizgled protivrečne *vodene struje* istorijskog toka posmatraju kao momenti istog kretanja.⁴⁰ Najveći radnik na *treningu*, a time i zasigurno najbolji *plivač*, prvenstveno na dugim deonicama u ovim *vodama duha*, jeste svakako Hegel [Georg Wilhelm Friedrich Hegel].

Rajković navodi da možda i najvažniji, a zasigurno *najjači* Hegelov stav o onom estetskom glasi: „Filozofija duha jeste estetska filozofija”. Hegel ga je 1796. godine formulisao u tekstu *Najstariji sistem nemačke filozofije idealizma* (*Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus*). Ovaj stav on pojačano tematizuje mišlju da je ideja lepog ona koja konačno sve ujedinjuje te dodaje da je on razume u višem, platonovskom smislu i naglašava da je uveren da je najviši akt uma estetski akt, odnosno da se istina i dobro mogu ujediniti jedino u lepoti. Zbog toga filozof mora posedovati jednaku estetsku snagu kao pesnik, jer su oni koji nemaju estetski osećaj samo suvoparni „filozofi bukvalisti” koji se drže „tabela i registara”.⁴¹ U istom tekstu ide se toliko daleko da se Hegelu pripisuje mišljenje da će poezija biti na kraju istorije i filozofije isto ono što je bila i na početku - *učiteljica* čovečanstva, koja će nadživeti sve nauke i umetnosti u formi *nove mitologije uma*, koja će u potpunosti biti u službi ideja, dok će *nova religija*, koja nastane na novim osnovama, biti najveće delo čovečanstva. Međutim, postoje brojne neusklađenosti ovako postavljenih Hegelovih stavova, sa onim što je on kasnije jasno eksplicirao u svojoj filozofiji, zato što postoje sumnje da su ovaj tekst pisali Hegelovi cimeri Šeling [Friedrich W. J. Schelling] ili Helderlin [Friedrich Hölderlin] ili pak da je više autora radilo na njemu.⁴²

Ono što Hegel nedvosmisleno iznosi je da *istorija umetnosti* jeste prvi metod posmatranja umetnosti u kojem se polazi od onoga što je posebno i što postoji. Međutim, Hegel suštinski od toga razlikuje suprotnu stranu, teorijsku refleksiju koja se trudi da lepo kao takvo upozna *sama sobom* i da objasni njegovu *ideju*.⁴³ On svakako odaje priznanje Platonu da je on prvi na dublji način počeo da zahteva da se u filozofiji predmete ne saznaje u njihovoj *posebnosti*, već njihovoj *opštosti*, u njihovom rodu, u onome što jesu po sebi i za sebe, jer istinito ne predstavljaju pojedinačne dobre radnje, istinita mnjenja, lepi ljudi ili umetnička dela, već samo *dobro*, *lepo* i *istinito*.⁴⁴ Takođe, iako stavlja do znanja da je Kant prvi koji je o estetici izrekao razumnu reč⁴⁵, Hegel ipak zahteva da *Estetika* bude

40 Up. isto, str. 325.

41 Up. isto, str. 262.

42 Up. Isto, str. 262–263.

43 Up. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Estetika 1*, Kultura, Beograd, 1970., str. 22.

44 Isto.

45 Up. Rajković, *Estetika u nemačkom klasičnom idealizmu*, str. 246.

shvaćena dublje i konkretnije, jer Platonova besadržajnost i kantovski dualizam i formalizam ne zadovoljavaju više potrebe duha Hegelovog vremena, već je u svakoj filozofskoj nauci, pa i *Estetici* svakako potrebno početi s pojmom, jer tek kada je pojam utvrđen može se preći na podelu cele discipline tj. nauke.⁴⁶

Samim time, pošto se Hegelova estetika definiše kao *nauka (znanost) o lepjoj umetnosti*, svakako treba istaći što on govori za umetnost: „stvaranje koje potiče iz duha ide korak po korak i razdvaja ono što je odvojeno u pojmu, u prirodi same stvari, iako ono u određenom biću nije odvojeno”⁴⁷. Ovim je jasno koliko se njegov pojam umetnosti razlikuje u odnosu na antički i koliko ga on bitno stavlja na pijedestal, iako je metodološko-dijalektički veoma slično izveden.

Doktorska disertacija Marice Rajković u ovom je delu istraživanja bila najplodonosnije tlo za ubiranje veoma značajnih estetičko-idealističkih plodova, pogotovo onih posmatranih iz Hegelove perspektive. Ona u jednoj fusnoti⁴⁸ pomenutog habitacionog spisa, kojom se referira na momenat finalnog raspadanja romantičke umetnosti, navodi i zapažanje iz *Filozofije tehnike*⁴⁹ Hotimira Burgera, za ovo autorovo istraživanje verovatno ključni (Hegelov) pojam: *lukavstvo uma*. Autorka u fusnoti napominje čitaocu da uporedi ovo mesto sa Hegelovim ispitivanjima *tehnike iz Nauke logike*⁵⁰ i *Enciklopedije filozofijskih znanosti*⁵¹. Takođe, treba dodati da je poželjno za bolje razumevanje ovog istraživanja, kao i onog iz ontologije⁵², proučiti ovaj pojam i iz dela *Osnovne crte filozofije prava*⁵³, koji je uglavnom shvaćen u funkciji *tehnike*, ali i sa verovatno najpoznatijeg mesta iz *Filozofije istorije*⁵⁴. Po mišljenju autora ovog rada, za ovo, pa i sva druga istraživanja sa ovom tematikom, treba proučiti i Hegelovu ključnu proto-poziciju razmatranja ovog pojma u *Fenomenologiji duha*.⁵⁵

Rajković, pomalo i iz perspektive interpretacije Đerđa Lukača [György

46 Up. isto, str. 265.

47 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Estetika 3*, Kultura, Beograd, 1970., str. 102.

48 Up. Rajković, *Estetika u nemačkom klasičnom idealizmu*, str. 229.

49 Up. Burger, Hotimir, *Filozofija tehnike*, Naprijed, Zagreb, 1979.

50 Up. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Nauka logike 3*, BIGZ, Beograd, 1979., str. 162.

51 Up. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Enciklopedija filozofijskih znanosti*, Veselin Masleša – Svetlost, Sarajevo, 1987., str. 185.

52 Autor se ovde referira na svoje istraživanje iz oblasti ontologije koje *metodo-ontološki* povezuje Platonovu ontološku upotrebu pojma *symploke* (prevashodno iz *Sofista*) i metodologiju Hegelova *lukavstva uma*. U tom još uvek neobjavljenom radu ispostavlja se da je *lukavstvo uma* ključni *terminus technicus* celokupne Hegelove filozofije, kao što se to pokazuje i za *symploke* u Platonovoj ontologiji. Na taj se način utvrđuje podudarnost Platonove ontologije i Hegelove filozofije na jedan *metodo-ontološki* način.

53 Up. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Osnovne crte filozofije prava*, Veselin Masleša – Svetlost, Sarajevo, 1980., str. 330.

54 Up. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Filozofija istorije*, Fedon, Beograd, 2006. Ovaj pojam se pominje na nekoliko mesta, jedno od njih je na str. 40.

55 Up. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Fenomenologija duha*, BIGZ, Beograd, 1974., str. 31–32 i 45–46.

Lukács], smatra da Hegel ovim želi da ukaže na širi smisao pojma ironije koji donosi u odnosu na pojmove lepog i umetnosti. Umetnik koji stvara mora biti svestan da je slobodan od svojih dela i ne vezuje se za njih, a u suprotnom postaje gord,⁵⁶ jer ako se *moje ospoljavanje* kao umetnika odnosi na neku sadržinu koju kako stvorim mogu i uništiti, onda u potpuno mojoj vlasti kao umetnika ostaje privid.⁵⁷ Isticanjem privida Hegel želi da istakne štetnost beskompromisne „subjektivnosti” koja u tom prividu postaje šuplja i prazna te se pretvara u gordost (taštinu).⁵⁸

Upravo ovo mesto daje dobar šlagvort da se dođe, po sudu autora ovog istraživanja, do uvida o osnovnim razlikama u estetskim, odnosno estetičkim postavkama koje razdvajaju Platona i Hegela. Temeljne razlike njihovih postavki fundirane su duboko u njihovim ontologijama, ali se ujedno mogu veoma jednostavno razjasniti.

Platon nastoji da sa pozicije uma (voûç; *nous*) izbegne privid u bivstvovanju pod svaku cenu te mu momenat podražavanja zbiljnosti kroz umetnost kao medij-um nikako ne odgovara. Sa druge strane, kod Hegela tek kada se suoči sa bivstvovanjem kao stanovištem (*speculari*; stajalište) (sopstvenog) privida i gordošću koju on, ako se prethodno ne osvesti, i dalje je zloupotrebljava, onda je omogućena istinska (celovita) naučna pozicija filozofije, pa time i *estetika* kao *nauka o lepog umetnosti*.

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Isti izvor, ali drugačiji smisao Hegelove Estetike u odnosu na Platonovu estetiku

Dolaskom do ovog prvenstveno ontološkog uvida biće navedeno šta eksplicitno o Platonovom posmatranju *lepog* Hegel u *Estetici* iznosi:

„Ali to zasebno posmatranje lepog u njegovoj ideji može da se pretvori u apstraktnu metafiziku, i premda se pri tom uzima za osnov Platonova filozofija i prema njoj se upravlja, ipak se mora priznati da nam Platonova apstrakcija ne može biti dovoljna čak ni u pogledu ideje lepoga. Samu tu logičku ideju lepog mi moramo da shvatimo dublje i konkretnije, jer *besadržajnost*, koja je svojstvena Platonovoj ideji, ne zadovoljava više bogatije filozofske potrebe našeg savremenog duha. Prema tome, doista je tačno da mi takođe moramo da pođemo u filozofiji umetnosti od ideje lepog, ali ne sme da se desi da se pri tom

56 O pojmu „gordost” u umetnosti, ali i filozofiji, autor preporučuje studiju grupe autora: Lošonc, Alpar; Prole, Dragan, *Gordost*, Adresa, Novi Sad, 2014. U okviru ove knjige se takođe navodi i Šilerova interpretacija ovog problema iz Šiler, Fridrih, *O lepom*, Book&Marso, Beograd, 2007., gde se u razlici čulnog i racionalnog principa pokazuje da je razumni čovek gord, a koja može biti relevantna i za ovo istraživanje.

57 Up. Rajković, Marica, *Estetika u nemačkom klasičnom idealizmu*, str. 229.

58 Up. Hegel, *Estetika 1*, str. 67.

pridrđavamo one apstraktne forme Platonovih ideja koja predstavlja tek početak filozofiranja o lepome.”⁵⁹

Na osnovu gore navedenog citata jasno se može dati konkluzija koja bi bila najumerenija u komparativnoj analizi *onog estetskog* te *onog estetičkog* kod ove dvojice filozofa. Naime, Platon, da bi došao do estetičke kategorije *umetnosti* onako kako se ona danas shvata, polazi od istine i lepote kao ideja, a ujedno one kod Hegela postaju (i) ideali. Dakle, Hegelu putem zahteva *estetike*, kao tada već jasno određene i razvijene filozofske discipline ili njegovim jezikom rečeno *znanjem o lepoj umetnosti*, nije dovoljno da *polazi*, već smatra da treba da bude nužno i izvesno da se do *istine*, kao onog celovitog i konkretnog, koje može da počiva samo kao filozofsko stanovište u okvirima jednog naučnog, odnosno filozofskog sistema, i *dolazi*.

Finalna interpretacija ide u prilog stanovištu da Hegelov *filozofski splet* nije kao Platonov dijalektički *symploke*, koji se primarno tiče ontološke strukture odnosa bića i nebića u njegovoj *filozofskoj sistematičnosti* i kojim je rukovođena i izvođena celokupna postavka njegove filozofije. Naprotiv, Hegel, koji u momentu bivanja daje sintezu i drugačiji *filozofski smisao* (koji kao koncept u *antičkoj filozofiji* nije postojao) biću i nebiću (bivstvovanju i ništa), te kod kojeg je dijalektika *duša sistema*, mora da se posluži *lukavstvom uma* kao, po mišljenju autora ovog istraživanja, svojim ključnim *terminus technicusom* čak i u *Estetici*, iako ga nigde u delu eksplicitno ne pominje.

Tehnika koja se uglavnom interpretativno postavlja kao *lukavstvo uma* iz Hegelove perspektive bila bi samo jedan, fenomenološkim rečnikom izrečeno, horizont iz kojeg treba posmatrati *lukavstvo uma*, koje je duboko uronjeno i verovatno od presudnog značaja za razumevanje Hegelovog poimanja (i) umetnosti. Za *lukavstvo uma*⁶⁰ umetnost je (samo) još jedna od *perspektiva*, koja po Hegelovom mišljenju doživljava svoj *kraj*.

LITERATURA

Aćimović, M. (2010): „Platon i kvantna fizika”, *Arhe* god. 7. br. 13., str. 73–94.

Aristotel (2001): „Epsilon”, u: *Metafizika*, Zagreb: Signum – Medicinska naklada.

59 Isto, str. 22–23.

60 Uporediti sa referencom br. 10. ovog rada i pojmom *mimesisa* upotrebljenom za univerzalno-objektivnu (božiju) *umetnost* kod Platona.

- Burger, H. (1979): *Filozofija tehnike*, Zagreb: Naprijed.
- Grubor, N. (2010): „Umetnost podražavanja”, u: Novaković, M. i Popović, U. (ur.): *Uticaj estetike na umetnost*, Beograd: Estetičko društvo Srbije.
- Hegel, G. W. F. (1987): *Enciklopedija filozofijskih znanosti*, Sarajevo: Veselin Masleša – Svjetlost.
- Hegel, G. W. F. (1974): *Fenomenologija duha*, Beograd: BIGZ.
- Hegel, G. W. F. (2006): *Filozofija istorije*, Beograd: Fedon.
- Hegel, G. W. F. (1970): *Estetika 1*, Beograd: Kultura.
- Hegel, G. W. F. (1970): *Estetika 3*, Beograd: Kultura.
- Hegel, G. W. F. (1979): *Nauka logike 3*, Beograd: BIGZ..
- Hegel, G. W. F. (1980): *Osnovne crte filozofije prava*, Sarajevo: Veselin Masleša – Svjetlost.
- Lošonc, A., Prole, D. (2014): *Gordost*, Novi Sad: Adresa.
- Platon (1976): *Država*, Beograd: BIGZ.
- Platon (1985): *Ijon; Gozba; Fedar*, Beograd: BIGZ.
- Platon (1995): *Timaj*, Vrnjačka Banja: Eidos.
- Platon (1975): *Sofist*, Zagreb: Naprijed.
- Petrović, S. (2010): *Za autonomiju umetnosti*, Beograd: Službeni glasnik.
- Popović, U. (2010): „Platonova kritika umetnosti iz perspektive obrazovanja”, *Arhe* god 7. br. 13., str. 129–147.
- Popović, U. (2013): „Platonova teorija umetnosti i obrazovanja: uloga dijaloga u obrazovanju za filozofiju”, *Theoria* 56(1), str. 119–134.
- 216 Rajković, Marica (2016): *Estetika u nemačkom klasičnom idealizmu*, doktorska

disertacija, Univerzitet u Novom Sadu.

Rajković, M. (2016): *Estetika u nemačkom klasičnom idealizmu*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu.

Rajković, M. (2012): „Kreativnost i mimezis”, u: Draškić-Vičanović, I., Novaković, M. i Popović, U. (ur.): *Problem kreativnosti*, Beograd: Estetičko društvo Srbije.

Rajković, M. (2010): „Problem koherentnog razumevanja pojma *umetnosti* u Platonovoj filozofiji”, *Arhe* god 7. br. 13., str. 117–128.

Tanasić, N. (2008): „Bog, grad i svemir”, u: Vuksanović, D. (ur.): *Umetnost u kulturi/ Filozofska istraživanja*, Beograd: Estetičko društvo Srbije.

Whitehead, A. N. (1979): *Process and Reality*, New York: Free Press.

Zurovac, M. (2005): *Tri lica lepote*, Beograd: Službeni glasnik.

Zurovac, M. (2002): „Ideja estetike”, *Glas* br. CCCXCIII knj. 29., str. 61–87.

Šiler, F. (2007): *O lepom*, Beograd: Book&Marso.